

О.М. Коваль, канд. екон. наук, доцент

М.В. Добрівська, канд. екон. наук, асистент

Н.В. Голядинець, студентка економічного факультету

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА СКЛАДОВА ПЕРЕХОДУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ДО БІОЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено теоретичні аспекти інноваційно-інвестиційних чинників економічного зростання, проаналізовано стан ринку техніки для сільського господарства на прикладі зернозбиральних комбайнів, встановлено перспективні напрямки реалізації організаційного потенціалу аграрного сектору економіки для підвищення рівня життя населення країни і збереження навколишнього природного середовища в умовах європейської інтеграції. Згідно з методологією Європейської кластерної обсерваторії та з урахуванням ступеня спеціалізації визначено можливості для розвитку агробіокластерів по регіонах країни. У статті встановлено причини пасивного розвитку агробіокластерів, а також обґрунтовано пропозиції щодо запровадження кластерної політики в Україні.

Ключові слова: *інклюзивна економіка, інноваційний розвиток, біоекономіка, біорегіон, кластер, ринок технічних засобів.*

Постановка проблеми. Досягнення сталого розвитку для підвищення стандартів життя в Україні з сильною економікою та передовими інноваціями можливе за умов макроекономічної стабільності, забезпечення інтенсивного зростання економіки екологічно невиснажливим способом [1]. Інновації є чинником інтенсивного типу економічного зростання, що важливо для України в умовах європейської інтеграції. Передовий досвід країн світу вказує на те, що активізація інноваційно-інвестиційних процесів розвитку біоекономіки в аграрному секторі може забезпечуватись й ефективно функціонувати за кластерною формою організації діяльності.

На сучасному етапі розвитку економіки в Україні одним з невідкладних та актуальних завдань аграрного сектору задля підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу є

оснащеність та оновлення сільськогосподарськими інноваційними основними засобами, що підвищує технологічний рівень сільськогосподарського виробництва та сприяє зростанню ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Геєць В.М. визначає Україну «об'єктом, а не суб'єктом, здатним реалізовувати політичні ініціативи насамперед у сфері економіки, оскільки вона перебуває на стадії переходу від так званого I етапу розвитку з домінуванням факторів виробництва до II, де домінують фактори ефективності з 5-10-процентною питомою вагою інновацій» [2]. Вчений зазначає, що на III етапі розвитку переважають інноваційні фактори, а індекс глобальної конкурентоспроможності має питому вагу таких факторів 30 % і більше, відповідно, ВВП в розрахунку на кількість населення сягає понад 17 тис. дол. Отже, економіка України перебуває у пастці «сировинної залежності», тобто в структурі експорту переважають сировина і товари її первинної переробки. За таких умов ускладнюється перехід від екстрактивної до інклюзивної економіки країни.

За висновками вчених Лупенко Ю.О. і Кропивко М.Ф. забезпечення продовольчої безпеки держави, створення економічного підґрунтя покращення добробуту сільського населення і розвитку сільських територій повинно відбуватись за умов функціонування агропромислового комплексу на основі концентрації і спеціалізації агропромислового виробництва з використанням механізмів інтеграції: кооперації та кластерних форм регіонального співробітництва, в основу якого покладено відносини спільної діяльності та корпоратизації, в основі якої відносини власності [3]. Для цього слід також активізувати заходи, спрямовані на розвиток спільної діяльності та кооперації, формування конкурентоспроможних і соціальноспрямованих великотоварних інтеграційних кластерних систем для підвищення доходності малих і середніх підприємств, фермерів, домогосподарств [4].

Дослідження Іванишина В.В. показали, що спільне користування технікою відбувається у таких формах: проста сусідська допомога між господарствами; створення машинного товариства у складі з декількох осіб; кооперативи з використання сільськогосподарської техніки, які найпоширеніші у Франції; контрактна форма прокату техніки, оренда на термін 2 – 3 роки, короткотерміновий прокат від дилера або великого концерну, який поширення набув у Великобританії і Швейцарії; підприємці і пункти надання агросервісних послуг та машинні станції, зокрема у ФРН і Швеції; машинні пули – об'єднання для спільного придбання і використання техніки на основі роздільного володіння і рівномірного розподілу капіталовкладень з розподілом експлуатаційних

витрат пропорційно тривалості використання техніки; машинні ринги як об'єднання фермерів для спільного використання техніки, яка належить кожному із них, функціонують у таких країнах: ФРН, Австрія, Франція, Нідерланди, Норвегія, Шотландія, Швеція, Швейцарія, Бразилія і Японія [5, с.165].

Формулювання цілей статті. Пропонована стаття є продовженням розробки напрямів переходу економіки України до сталого розвитку. Мета статті у визначенні сучасного стану технічної бази сільського господарства, інноваційно-інвестиційних чинників економічного зростання, організаційного потенціалу аграрного сектору економіки для підвищення рівня життя населення країни і збереження навколишнього природного середовища в умовах європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу досліджень. Основним джерелом розширеного відтворення і, відповідно, економічного зростання є нагромадження капіталу. В структурі ВВП за категоріями доходу за період 2012–2017 рр. відбулись наступні зміни: оплата праці найманих працівників – 12,1 %, податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт + 1,5 %, валовий прибуток, змішаний дохід +10,6 %. Проведений аналіз структури ВВП, розрахованого за категоріями кінцевого використання, показав, що частка валового нагромадження основного капіталу у 2017 р. знаходиться на рівні 20,7 %, кінцеві споживчі витрати домогосподарств на рівні 64,4 %, сектору загального державного управління 20,4 %, сальдо експорту-імпорту товарів і послуг – 6,3 %. Таким чином, доходи сектору домогосподарств відіграють важливе значення у формуванні сукупного попиту національного ринку, а заощадження населення є джерелом інвестицій для підприємництва.

У структурі валової доданої вартості економіки України за період з 2012 по 2017 рр. спостерігається скорочення питомої ваги оплати праці найманих працівників у виробництві і розподілі ВВП за видами економічної діяльності: сільське господарство, мисливство, лісове господарство з 23,7 до 20,3 %, переробна промисловість – з 70,8 до 50,9 %, будівництво з 55,8 до 42,5 %. Разом з тим, діяльність транспорту, освіта і охорона здоров'я та надання соціальної допомоги демонструють збільшення частки оплати праці в структурі валової доданої вартості [6].

Погоджуємось з висновками дослідження Сіденко В.Р. про те, що економіка країни за 25 років з урахуванням глобальних процесів її трансформації «структурно спрощується» і наближується за структурними характеристиками до менш розвинутих країн світу [7]. Найбільший внесок у ВВП, розрахований виробничим методом, забезпечують оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів 14,1 %,

переробна промисловість – 12,4 %, сільське, лісове та рибне господарство 10,2 %.

Дослідженнями встановлено, що в Україні протягом останніх 5 років на ринку спостерігається постійне збільшення парку техніки, зокрема, комбайнів, навіть не зважаючи на кризові умови, низьку платоспроможність, викликану серед іншого зниженням курсу національної валюти, вітчизняні аграрії продовжують купувати техніку, надаючи перевагу брендам, які позитивно зарекомендували себе, зайняли передові позиції серед популярних моделей перевірених комбайнів. За версією рейтингу компанії "Грозбер Україна" серед розмаїття моделей, брендів компаній-виробників комбайнів з країн Європи та Північної Америки виділяється одноосібний лідер - фірма "John Deere" з цілим рядом агрегатів, їх моделі відповідають найвищим вимогам аграріїв і здатні зібрати максимально можливий урожай з будь-якого поля. Техніка бренду Claas не менш надійна і високопродуктивна. Далі розташувалися моделі брендів Case IH і New Holland, - інші моделі, компанії помітно відстають.

Аналіз стану виконання програми державної підтримки аграріїв на 2018 рік, показав, що із загальної суми 6,326 млрд гривень, передбачених на підтримку аграріїв у цьому році, використано всього 436,165 млн гривень 1 174 сільськогосподарськими підприємствами. З них тільки 262 фермерські господарства, які змогли отримати 21,3 млн грн [8]. Так, за перше півріччя 2018 року аграрні виробники освоїли лише близько 10 % з передбачених. Вітчизняні заводи - виробники, незважаючи на діючі державні програми розвитку вітчизняного машинобудування для АПК та бюджетні асигнування, спроможні задовольняти потреби аграрного сектору України на рівні 20 %. Крім того, вітчизняна техніка поступається іноземній за рівнем технологічної досконалості, якістю, надійністю, продуктивністю.

Сьогодні аграрії надають перевагу універсальним зернозбиральним комбайнам який може одразу виконувати збирання пшениці, ячменю, кукурудзи, ріпаку, гірчиці, сої. Вони обирають агрегати із практичного розрахунку, щоб зібрати власний урожай і за можливості допомогти на жнивах іншим господарствам [9].

Драйверами продажів в Україні є імпорتنі сільгоспмашини, які в останні роки майже повністю витіснили вітчизняні з більшості сегментів. Як показує практика останніх років, аграрії готові переплачувати за імпорتنу техніку. Вона, як правило, виграє в продуктивності, економічності і надійності. В багатьох сегментах тракторів, зерно- та кормозбиральних комбайнів, іншої техніки нашим виробникам запропонувати взагалі нічого. Тому погоду на ринку роблять великі світові

виробники, які працюють через власні представництва та дилерів. Більшість дилерських мереж сформував український капітал десять і більше років тому. Україна цікава в аграрному плані, ринок має великий потенціал росту. Світові виробники здебільшого працюють у зв'язці «представництво - дилер». Першим потрібні точки для продажу техніки, запчастин, сервісних послуг, а другим — відомі бренди з широкою продуктовою лінійкою та фінансовими і маркетинговими ресурсами для поширення. В Україні працюють такі основні монобрендові дилери John Deere: «Агротек», «Агросем», «ЛандТех», «Юпітер 9». Мультибрендові портфелі пропонують компанії «Цепелін Україна», «АМАКО», «АСТРА», «Волинська фондова компанія», «Тайтен Машинері Юкрейн», «Агроальянс», «НовоФарм», «Конкорд», «Ерідон Тех» та ін. Багато великих дилерів, окрім імпортової, реалізують техніку вітчизняних та білоруських виробників. Серед них — «Агроресурс», «Техноторг», «Укравтозапчастина».

В умовах падіння продажів нових машин, сегмент потриманих демонструє ріст. Найбільший ріст у цьому сегменті показали зернозбиральні комбайни. Їх у першому півріччі імпортували в Україну більше ніж нових: 330 одиниць проти 302 (за підрахунками компанії «МАРКОМ»), зернових жаток поставили 242 одиниці, тракторів — 169 [9].

Сьогодні існують послуги для купівлі техніки або її заміни. Trade-in — послуга обміну старої техніки на нову вважається перспективною. Trade-in буде активно розвивається протягом найближчих років, оскільки знімає ризики з фермерів, для яких продаж сільгосптехніки не є профільним бізнесом, натомість, є потреба в потужній техніці і мало ресурсів. Лізинг є потужним інвестиційним механізмом. Однак в Україні, з огляду на законодавчі та податкові колізії, він перетворився в звичайну «розстрочку», ще дорожчу, ніж кредит. Ринок лізингу звужується. Якщо раніше працювало понад 200 компаній, то після ліцензування їх залишилося 90. Вартість лізингових договорів оцінюється в 10 млрд грн, у тому числі приблизно 5 млрд грн - це угоди в сегменті АПК. Фактично цих грошей вистачить на 30 комбайнів. Оптимізму не додає і те, що банківський сектор практично не кредитує лізингові договори, а раніше цей показник досягав 90 %. Проте, банки стали охочіше стали давати кредити малим і середнім виробникам. Переважно це стосується аграріїв, які обробляють від 2000 га землі і прагнуть експортувати продукцію. Такі компанії можуть взяти кредит під 5 – 7 % [10].

Проведений SWOT аналіз розвитку біоекономіки для України показав такі переваги впливу біоекономіки на ресурсний потенціал: наявні

біоресурси визначають виробничі потужності економіки для стабільної продовольчої безпеки, біотехнології підвищують конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників на світовому ринку аграрної продукції, національна економічна політика відкриває перспективи міжнародної кооперації в аграрній сфері економіки й енергетиці, збільшується галузева частка валової доданої вартості та експортний потенціал товаровиробників, покращення соціально-економічних умов життя населення на сільських територіях розкриває інтелектуальний, творчий і управлінський потенціал [11].

Аналізуючи світовий досвід розвитку конкуренції як фактора економічного зростання і українські реалії Щербак А.В. робить висновок про те, що гроші повинні направлятись насамперед на розвиток бізнес-інфраструктури: підтримку кластерів, бізнес-інкубаторів, створення системи субконтрактації [12]. Погоджуємось з тим, що державна підтримка добросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності в Україні сприятиме перспективі європейської і світової інтеграції.

В результаті дослідження встановлено, що кластери є так званими генераторами інновацій та стартапів, а це, як відомо, хороша база для створення нових робочих місць, нових ринків продукції та послуг з подальшим наповненням бюджету на всіх його рівнях починаючи від місцевого закінчуючи загальнодержавним [13]. Необхідним для розвитку біоекономіки в аграрному секторі є розробка й впровадження програми кластеризації, що забезпечить взаємодію держави, бізнесу і науки.

Слід зазначити, що в країнах ЄС реалізується безліч проектів, спрямованих саме на розвиток кластерної політики. Наприклад, Європейська кластерна обсерваторія [14], націлена на виявлення кластерів в Європі з подальшим їх аналізом. В ЄС існує Європейський кластерний альянс, який об'єднує близько 60 кластерів різних рівнів: міждержавних, національних, регіональних. Серед документів, що регулюють та координують кластеризацію ЄС схвалений в липні 2006 року «Маніфест кластеризації в країнах ЄС» і прийнятий у січні 2008 року у Стокгольмі в рамках Європейської президентської конференції з інновацій та кластерів «Європейський кластерний Меморандум». Головною метою документів є збільшення «критичної маси» кластерів, яка здатна вплинути на підвищення конкурентоспроможності як окремих країн, так і ЄС в цілому [15].

Для забезпечення розвитку біоекономіки аграрного сектору необхідно використовувати всі можливості інноваційно-інвестиційних механізмів, зокрема, агробіокластерів. Застосування агробіокластерів має ґрунтуватися на засадах загальнонаціонального розвитку.

В агропромисловому кластері ключову роль відіграє сформованість кластерного об'єднання як економічної системи, яка здатна до саморозвитку й самоорганізації, а також функціональний і виробничий взаємозв'язок сільськогосподарських інтеграцій. Нажаль, у сучасних агропромислових кластерах однією з провідних проблем досі залишається недосяжність критерію «інноваційний», тобто відсутність багаторівневих технологічних взаємозв'язків, що є основою інтеграційною складовою сільськогосподарського кластера [16].

Згідно з методологією Європейської кластерної обсерваторії та з урахуванням ступеня спеціалізації, що свідчить про важливість запровадження агробіокластерів в Україні, встановлено, що можливості для їх розвитку існують в Черкаській – ступінь спеціалізації 32,52, Чернігівській – 28,05 та Вінницькій областях – 27,59 (рисунок).

**Можливості для розвитку агробіокластерів в Україні
(розроблено за даними Європейської кластерної обсерваторії [17])**

Головними причинами пасивного розвитку агробіокластерів в Україні є: недосконалість законодавчої бази; відсутність державної підтримки кластерних ініціатив; відсутність активної співпраці між

бізнесом та наукою; відсутність єдиної систематизованої інформаційної й статистичної бази про існуючі та потенційно можливі агробіокластери, а також цілісної картини про переваги діяльності агробіокластерів як для аграрного сектору України, так і національної економіки загалом.

У світлі вищезазначеного, здійснення кластерної політики в Україні могло би стимулювати інноваційний розвиток регіонів. Україна володіє значним потенціалом у галузі сільського господарства, проте цей потенціал використовується неефективно, тому для вітчизняної галузі АПК характерні такі явища як зменшення поголів'я ВРХ, нераціональне використання сільськогосподарських земель, невисока рентабельність виробництва продукції, невисока якість і низька конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в порівнянні з зарубіжними аналогами, незначний експортний потенціал українських сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Вважаємо, що запровадження кластерної моделі розвитку дозволить ліквідувати зазначені тенденції, які стримують економічне зростання на основі інновацій в АПК і забезпечить сталий економічний і соціальний розвиток населення сільської місцевості. Інвестиційна складова економічного зростання галузі аграрного виробництва тісно пов'язана з вітчизняною галузевим машинобудуванням, що потребує відповідного системного переоснащення та державної підтримки для досягнення якісно нового рівня функціонування.

Для подальшого переходу аграрного сектору до біоекономіки в Україні слід залучати світовий досвід розвитку агробіокластерів і підтримувати кластерні ініціативи, що виступають у ролі інноваційно-інвестиційних складових. Державна політика підтримки та розвитку біоекономіки в аграрному секторі, а також формування та становлення агробіокластерів має сприяти модернізації галузі, підвищенню ефективності аграрного бізнесу та соціального розвитку регіонів.

Бібліографічний список: 1. Указ президента «Про стратегію сталого розвитку - 2020» № 5/2015 від 12.01.2015 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> 2. Геєць В.М. Ендогенізація розвитку економіки у вимірі рівноправності відносин держави, бізнесу та суб'єктів голосування / В.М. Геєць // Економіка України. – 2018. – № 7. – С. 3-19. 3. Лупенко Ю.О. Агрохолдинки в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 5-21. 4. Кропивко М.Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М.Ф. Кропивко //

Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 3-15. 5. Іванишин В.В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва: монографія / В.В. Іванишин. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с. 6. State Statistic Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> 7. Сіденко В.Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України / В.Р. Сіденко // Економіка і прогнозування. – 2018. – № 1. – С. 37-57. 8. Найпопулярніші моделі імпортих комбайнів в Україні / URL: <https://grozber.com/ua/news/najpopulyarnishi-modeli-kombajniv-v-ukra%D1%97ni> 9. Офіційний сайт журналу "Пропозиція" / URL: <https://propozitsiya.com/ua/kombayn-potuzhniy-i-efektivniy> 10. Аграрне інформаційне агентство / URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/traktori-na-prodaz-ak-pracue-rinok-poserednikiv-silgosptehniki> 11. Elena Koval Bioeconomy in the Agrarian Resources Potential System of Ukraine // Chinese Business Review, Volume 17, Number 6, June 2018 (Serial Number 180) / URL: <http://www.davidpublisher.org/index.php/Home/Article/index?id=36540.html> 12. Щербак А.В. Конкуренція як фактор економічного зростання: світовий досвід та українські реалії / А.В. Щербак // Економіка України. – 2018. – № 8. – С. 3-15. 13. Как работают кластеры в мире и в Украине? URL: <http://lifedon.com.ua/economy/32412-kak-rabotayut-klastery-v-mire-i-v-ukraine.html> 14. European Cluster Observatory. URL: <http://www.clusterobservatory.eu>. 15. The European cluster memorandum. Promoting European Innovation through Clusters: An Agenda for Policy Action. URL: <http://www.clusterobservatory.eu>. 16. Инновационные подходы к решению социально-экономических, правовых и педагогических проблем в условиях развития современного общества: материалы I Международной научно-практической конференции, 26-27 ноября 2015 г. / под ред. С.Л. Иголкина. – 2015. – 502 с. 17. Добрівська М.В. Розвиток біоекономіки в умовах трансформації аграрного сектору: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018.

Е.Н. Коваль, М.В. Добривская, Н.В. Голядинец **Инновационно-инвестиционная составляющая перехода аграрного сектора к биоэкономике в Украине.** В статье освещены теоретические аспекты инновационно-инвестиционных факторов экономического роста, проанализировано состояние рынка техники для сельского хозяйства на примере зерноуборочных комбайнов, определены перспективные направления реализации организационного потенциала аграрного сектора экономики для повышения уровня жизни населения страны и сохранения

окружающей природной среды в условиях европейской интеграции. Согласно методологии Европейской кластерной обсерватории и с учетом степени специализации определены возможности для развития агробюклатеров по регионам страны. В статье установлены причины пассивного развития агробюклатеров, а также обоснованы предложения по внедрению кластерной политики в Украине.

Ключевые слова: инклюзивная экономика, инновационное развитие, биоэкономика, биорегион, кластер, рынок технических средств.

E. Koval, M. Dobrivs'ka, N. Holiadynets Innovative and investment way for transition of the agricultural sector to bioeconomy in Ukraine. The article deals with the theoretical aspects of innovation and investment factors of economic growth, the state of the equipment market for agriculture on the example of grain harvesters, and provides perspective directions of the organizational potential realization the agrarian sector of the economy.

The main aim of the state regulation is to provide high level of the living standards of the country's population and preserving the natural environment in Ukraine in conditions of European integration. Bioeconomy development in the agrarian-industrial complex must be organized on the concentration and specialization principles, especially cooperatives and cluster forms of regional partnership. The conclusion is made on the economically expedient to develop bioeconomy in Ukraine on the basis of a cluster approach.

The analysis of cluster policy in the countries of the European Union is carried out. It has been established that the introduction of cluster policy in Ukraine will serve as a so-called innovation-investment component of the transition of the agrarian sector to bioeconomy in Ukraine. According to the methodology of the European cluster observatory and taking into account the degree of specialization, opportunities for the development of agrobюклатер in the regions of Ukraine are determined. The article identifies the causes of the passive development of agrobюклатер in Ukraine, as well as proposes the introduction of cluster policy in Ukraine in the conditions of development of bioeconomics in the agrarian sector.

Key words: inclusive economy, innovation development, bioeconomics, bioregion, cluster, market of technical means.

Стаття надійшла до редакції: 23.07.2018 р.